

SA 1. BATALJONOM 3. KRAJIŠKE BRIGADE

Početak tzv. četvrte neprijateljske ofanzive na našu slobodnu teritoriju zatekao nas je u centralnoj Bosni, u rejonu Teslića. Drugom polovinom januara 1943. godine bili smo i zvanično obavješteni o njenom početku, a i neprijatelj je postao znatno aktivniji u napadima na naše položaje oko Teslića. Pitali smo se da li su svi napadi sastavni deo neprijateljske ofanzive na slobodnu teritoriju. Međutim, kako smo iz dobijenih izveštaja mogli zaključiti da ovi napadi nisu ni izdaleka onakvi kakvi se izvode sa drugih pravaca prema slobodnoj teritoriji, borci su na četnim konferencijama i u međusobnim razgovorima sve češće izražavali želju da krenu tamo gde će se sukobiti sa glavnim snagama neprijatelja.

Početkom februara brigada je upućena u pravcu Travnika. Marševalo se punih sedam dana, pretežno noću. I pored toga što je bio naporan, ovaj marš je bio interesantan, s jedne strane, što smo očekivali skoriji sudar sa neprijateljem koji nastupa na slobodnu teritoriju Bosanske krajine, a sa druge, što se borcima pružila prilika da se češće vide sa svojim drugovima i prijateljima iz drugih bataljona. U dnevnim marševima bilo je obično veselo. Primičući se Bosanskoj krajini, svi smo želeli da nešto više čujemo o situaciji oko Petrovca i Drvara, sa čije su teritorije uglavnom bili borci našeg bataljona.

Međutim, naš marševski cilj bila je leva obala Vrbasa, između Bugojna i Gornjeg Vakufa. Tako smo stigli na predviđene položaje kod sela Tihomišlja i zaoseli ih 8. februara.

Pet dana na levoj obali Vrbasa, dok još nije došlo do prve borbe, izgledalo nam je kao večnost. Međutim, dok je na položajima prema Bugojnu bilo relativno mirno, obavješteni smo da je neprijatelj posle zauzimanja Bihaća produžio prema istoku i zauzeo Bosanski Petrovac. Verovalo se da će produžiti i prema

Drvaru i zauzeti ga. Svako veče dugo u noć borci su osluškiival grmljavinu topova u pravcu zapada, što je još više budilo želju da tamo krenemo i borimo se.

U prvoj borbi, 13. februara, neprijatelj koji je pokušao prodor od Bugojna prema Gornjem Vakufu, odbačen je uz znatne gubitke. Nakon tri dana bataljon je krenuo prema Prozoru da bi pomogao jedinicama 3. divizije u likvidiranju ovog neprijateljskog garnizona. Kada smo likvidirali neka preostala spoljna utvrđenja i krenuli prema gradu, susreli smo se sa jednom grupom Dalmatinaca iz 1. dalmatinske brigade koja je gotovo dva dana vodila ogorčene borbe za grad. Susret je bio srdačan, kao da smo stari znanci. Nastalo je grljenje i ljubljenje. Neki Dalmatinci koji su još od prve polovine 1942. u našim četama, bili su neizmerno radosni zbog ovog susreta. Pokazujući na poginule italijanske vojnike koji su se mogli videti na sve strane, Srećko, borac 2. čete, reče: »Pogledajte, Krajišnici, kako ratuju Dalmatinci!« Počelo je i sa šalama, a bilo je i vina zaplenjenog u italijanskim magazinima.

Od Prozora smo se ponovo prebacili prema Gornjem Vakufu, da bismo u sastavu brigade sprečili prodor neprijatelja od Bugojna preko Gornjeg Vakufa za Prozor. Sledećih osam dana proveli smo na položajima i u povremenim borbama u rejonu Gornjeg Vakufa. I pored ogromnog zamora, ovo je predstavljalo relativno lak posao prema onome što nas je tek očekivalo.

Pošto su nas na ovim položajima smenile jedinice 1. dalmatinske brigade, povukli smo se nešto u pozadinu i smestili u selu severoistočno od Prozora, nadajući se da ćemo se tu malo odmoriti i nahraniti. Ovo nam je bilo potrebno, jer smo poslednjih desetak dana bili stalno u pokretu, borbama i na položajima, gde smo malo spavali i neredovno i slabo se hranili. Međutim, već sutradan dobili smo naređenje da krenemo u pravcu Vilića gumna, da bi se neprijatelju sprečio prodor u Prozorsku kotlinu i ugrožavanje evakuacije naših ranjenika.

Pre polaska skrenuta je pažnja da se moramo što brže kretati, kako bismo neprijatelja presreli što dalje od naših bolnica. Kretalo se bez zastanka, slabim seoskim putevima i stazama po vrlo teškom kraškom terenu. Borci su bili umorni. Da bi se izdržalo, snažniji su pomagali fizički slabijim. Sećam se Đurekana Pilipovića, puškomitraljesca iz 2. čete, kako je pored puškomitraljeza uprtio i svu municiju svog pomoćnika,

da bi ovaj mogao da prati tempo pokreta. Ovakvih i sličnih primera bilo je dosta. Požurivanje »brže, brže« onih najizdržljivijih, podsticalo je i ostale da ne izostanu. Sto smo se više približavali Vilica gumnu sve više se čuo prasak pušaka i artiljerijskih granata koji je odjekivao planinom Radušom. Poneka neprijateljska artiljerijska granata prebaci cilj i eksplodira u našoj neposrednoj blizini. A kada se približismo, i puščana zrna počеше da fijuču iznad naših glava. »Počelo je, biće veselo!« — dobacivali su borci. Naišli smo i na prve borce iz 7. banijske-divizije. Bili su umorni i iscrpeni, ali su ležeći iza drveća odbijali napade neprijatelja.

Još u toku pokreta bataljon se razvijao po četnim kolo-nama. Nemci su počeli da nas osipaju vatrom. I mi smo im ne zadržavajući se, odgovarali vatrom iz pokreta. Najzad je došlo do susretne borbe. Posle kraće puščane i mitraljeske vatre s jedne i druge strane, odjeknuše i ručne bombe. Suma se pro-lamala od eksplozija. Došlo je i do borbe prsa u prsa. Sevali su noževi, tupo udarali kundaci. Nemci su morali ustuknuti. Počeli su da beže nazad kroz šumu. Za njima se razleglo »Ura! i po-vici »Napred, Krajišnici, pobegoše Švabe!« ... Gonili smo ih, sakupljajući oružje i opremu mrtvih i od onih koji su je u strahu pobacali. Međutim, neprijatelj se, prihvaćen od svojih rezervi, zaustavio i pružio nov ogorčen otpor, te smo i mi morali stati. Ovoga dana, 28. februara, otklonjena je neposredna opa-snost od nemačkog prodora prema Prozoru.

U toku cele sledeće noći pokušala je jedna i druga strana da protivnika zbací sa položaja, ali je situacija ostala neprome-njena. I sutradan smo pokušali da proteramo neprijatelja, ali u tome nismo uspeli. On je dobio pojačanje, utvrdio se i po-kušavao da prodre preko naših položaja, ali je bio odbačen. Služio se i lukavstvima — pravio približnice prema našim polo-žajima, postavljao snajperiste na drveće da gađaju naše borce u zaklonima i dr. Snajperiste je prvi otkrio naš hrabri puško-mitraljezac Đurekan Pilipović¹ i postao pravi majstor da ih skine sa drveća. Svaki put kad bi se čuo kratak rafal njegovog puškomitraljeza znali smo da to Đurekan »bere kruške«, kako je on sam nazivao ovo skidanje snajperista.

U takvoj situaciji — lice u lice jedni prema drugima — za nas je bio mučniji dan, a za Nemce noć. Oni su nas, pored puščane i mitraljeske vatre, danju tukli minobacačima i mitra-

¹ Poginuo u ovim borbama.

ljirali iz aviona, dok smo, zbog međusobne blizine, bili pošteđeni od artiljerije i avionskog bombardovanja. Noću smo bili bezbedniji, a Nemci su, plašeći se da ih ne napadnemo, držali pse u rovovima i na svaki njihov lavež otvarali vatre prema nama. Međutim, noć nam je bila neprijatna zbog hladnoće, jer nismo smeli ložiti vatru, da nas neprijatelj ne bi tukao koncentričnom vatrom. To nismo mogli neometano činiti ni u nešto dubljoj pozadini, zbog neprijateljske artiljerijske i minobacačke vatre. Od hladnoće mnogima su promrzle noge. Neprijatelj je u tom pogledu bio u mnogo povoljnijem položaju — bio je srtabdeven toplom opremom (čebadima), a imao je i dovoljno snage u dubini za smenu jedinica na položaju. S druge strane, noći su za nas bile vrlo značajne i zbog donošenja i podele hrane, jer se po danu, zbog blizine neprijatelja i aktivnosti njegove avijacije, nije mogla donositi i deliti. To smo činili samo noću, jedanput u dvadeset četiri časa. U rančevima nismo imali nikakve suve hrane ni rezerve, a ona koju smo dobili noću bila je slaba — redak škrob sa malo ili nimalo mesa i hleba. No i pored svega toga, moral boraca je ostao na visini, jer je svaki bio svestan zašto se bori i konkretnog zadatka od kojeg je zavisio spas ranjenika i bolesnika.

Dolaskom 2. bataljona 4. proleterske (Crnogorske) brigade naš položaj bio je olakšan. Ovo je istovremeno bio znak da će se preći u napad i da ćemo se rešiti ovih snežnih zaklona.

Najzad je izdato naređenje da se pripremimo za napad. U stroju su i naš komandant bataljona Atlagić i zamenik komesara bataljona Mićo Brkljač.² Trubač bataljona Miloš Marjanović, zvani Miš, svirao je juriš. U isto vreme je vodnik Rade Petrović iz streljačkog stroja svoga voda, svirajući na pesnici, imitirao polazak voza, što je bio ugovoreni znak za juriš ne samo njegovom vodu i 2. četi nego i čitavom 1. bataljonu koji je već navikao na taj znak. Bataljon je krenuo. Levo od nas napadao je 2. bataljon 4. crnogorske brigade. Radovalo nas je što imamo dobre susede.

Na čitavom frontu prolamalo se gromoglasno »Ura!«. U jurišu se sa vodnikom Radom Petrovićem takmičio puškomitraljezac Ilija Krajinović,³ koga je kao senka pratio njegov verni

² Poginuo kod Livna u toku IV neprijateljske ofanzive.

³ Poginuo 1944. godine.

pomoćnik Srećko Bakotić. Neprijatelj pokušava da nas zadrži uraganskom vatrom. Dok Krajinović, Petrović i ostali nezadrživo produžuju, Srećko pada smrtno ranjen u glavu. Front je probijen i neprijatelj se dao u bekstvo. Mi nastavljamo sa gonjenjem, ali bez Rada Petrovića, miljenika 2. čete 1. bataljona i čitave brigade. Poginuo je u jurišu ispred svog voda. Bataljon goni razbijene Nemce. Prodorni glas Krajinovića: »Zalomi, zalomi!« najednom umuče. Prilazim mu. Iako teško ranjen u ruku od eksplozije granate, reče mi da pogledam da li je čitava njegova »gevera« — puškomitraljez od kojeg se nikada nije rastajao.

Naši su bez predaha gonili neprijatelja koji se u metežu povlačio u pravcu Gornjeg Vakufa i Bugojna.

Posle odbacivanja neprijatelja naša brigada je dobila zadatak da ostane u zaštitnici dok se ostale jedinice i bolnice ne prebace preko Neretve. Pošto se sredio i dobio nova pojačanja, neprijatelj je krenuo ponovo od Bugojna da bi prodro u Prozorsku kotlinu. Posle četvorodnevnih borbi sa jedinicama naše brigade neprijatelj je, 9. marta, podišao brdu Kobili. Naš bataljon je uspeo da ga čitavog ovog dana zadrži na Vilića gumnu i time stvori vreme za povlačenje ranjenika i bolesnika ka Neretvi. Sledećeg dana našli smo se, po naređenju, jugoistočno od Prozora gde smo imali da onemogućimo nastupanje neprijatelja u zahvatu drumu Prozor — Jablanica.

Sledećih pet dana bataljon je na uzastopnim položajima vodio teške borbe ne dozvoljavajući neprijatelju brz prodor prema Jablanici. Pored oštih napada sa zemlje, bili smo izloženi svakodnevnom bombardovanju avijacije. Neprijatelj je u toku dana napadao, a noću vršio pregrupisanje i pripreme za sutrašnji napad. Ovim napadima obično je izjutra prethodila solidna artiljerijska i aviopriprema. Međutim, mi smo se noću sa glavninom prebacivali na sledeće položaje, ostavljajući manje zaštitnice koje su se u zoru takođe povlačile u sastav glavnine. Tako bi se prvi nalet neprijatelja sručio u prazno. Znajući da će sledećeg dana promeniti taktiku i poći sa pešadijom pre dejstva artiljerije, mi smo mu ispred prvobitnih položaja ili na samim položajima postavljali zasede i tako nanosili osetne gubitke. Pravili smo mu i podvale sa loženjem vatri. Noću, naročito pred zoru, raspalili smo vatre na neposrednim brdima između položaja koje smo držali prvoga dana i novih na kojima ćemo dati otpor. Neprijatelj bi izjutra sručio artiljerijsku vatru

i avionske bombe na prazne položaje, smatrajući da se tamo, gde su vatre, nalaze naše glavne snage. Vodeći tako zaštitničke borbe, stigli smo, zajedno sa ostalim bataljonima naše brigade, na Neretvu kod Jablanice kada su svi naši ranjenici i bolesnici već bili prebačeni na levu obalu Neretve.

Za tih mesec i po dana — od kada je krenuo sa sektora Teslića do prebacivanja preko Neretve — bataljon je, sem nekoliko dana početkom februara na prostoriji između Gornjeg Vakufa i Bugojna, bio u svakodnevnim borbama i pokretima. Na ovom terenu, gde je bataljon vodio zaštitničke borbe, ishrana je bila veoma otežana. Bili smo više gladni nego siti. Ista situacija bila je i na levoj obali Neretve gde smo, na prostoru od Neretve do Boračkog jezera, još uvek u ulozi zaštitnice, morali ostati preko dvadeset dana, vodeći povremene borbe protiv četnika i ustaša koji su vršili ispade iz garnizona u dolini Neretve.

Ovakva situacija nalagala je intenzivan partijsko-politički rad. Mada se za to pre prelaska Neretve teško nalazilo vremena, ipak se pred svaki pokret ili borbu sa borcima kratko porazgovaralo o cilju pokreta, odnosno o značaju svake akcije. Po prelasku Neretve vremena je bilo nešto više, ali su zamor i glad već dostigli vrhunac. Sećam se kako smo tada gotovo svako pre podne organizovali branje i spremanje kopriva za jelo i kako smo trljali ožarene ruke.

Na kraju da napomenem da, i pored svih teškoća, nije bilo nijednog ozbiljnijeg prestupa niti poiave kukavičluka u bataljonu. Pobedilo je poverenje i umešno rukovođenje vrhovnog komandanta i CK KPJ u ovim operacijama, visoka svest i neizmerna odanost boraca stvari revolucije, neograničeno međusobno poverenje boraca i starešina i velika ljubav prema ranjenim i bolesnim drugovima za čiji spas smo ulagali natčovečanske napore i davali žrtve.

Milovan SAMARDŽIJA